

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ТА ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЛІРИКИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Черниш Н.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

У статті йдеться про компетентності, які слід формувати в учнів 5-7 класів під час вивчення ліричних творів. Розглянуто принципи навчання (традиційні та нетрадиційні) та визначено домінуючі на уроках вивчення поезії: принцип націоцентризму, принцип радості, ненапруженості та концентративної психорелаксації, принцип креативності, принцип діалогізму.

Ключові слова: компетентності, принципи навчання, ліричні твори, учні, українська література.

Постановка проблеми. У сучасній школі одним з головних завдань освітньої діяльності є підготовка компетентного випускника, який добре обізнаний в усіх галузях знань (зокрема з української літератури). Тому вчитель-словесник має виховувати учнів, які б розуміли різноманітні тексти, уміли розмірковувати над ними та інтерпретувати їхній зміст, формулювати власні думки щодо прочитаного. Уроки української літератури, зокрема вивчення ліричних творів, будуються на основі принципів навчання. Їх правильний вибір і методично оптимальна реалізація забезпечує результативність навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питанням компетентного навчання працювали такі вчені: І. Єрмаков, Д. Пузіков, О. Помегун. Визначення поняття «принцип навчання» та традиційні їх класифікації дали науковці: Я.А. Коменський, А. Алексюк, І. Підласий, А. Кузміньський, В. Омеляненко, Н. Мойсеюк. Б. Степанишин називає специфічні принципи для української літератури. Характеристику нетрадиційним принципам навчання дає Н. Волкова. Сугестопедичні навчальні принципи згадує у своїй книзі С. Пальчевський. Психологічні принципи, які були сформовані Л. Фрідманом, аналізує В. Шарко. Про умовну класифікацію принципів наукового аналізу літературного твору йдеться в дисертаційному дослідженні А. Градовського. Про націоцентризм пише Г. Ващенко. О. Куцєвол розглядає креативність, а Г. Токмань – діалогічне прочитання творів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеною залишається проблема формування в учнів необхідних компетентностей та підбір ефективних принципів навчання під час вивчення поетичних творів.

Формування цілей статті. З'ясувати сутність поняття «компетентнісний підхід» та «принципи навчання», розглянути існуючі класифікації; зважачи на ряд особливостей викладання поезії, запропонувати ряд компетентностей, які слід сформувати в учнів під час вивчення ліричних творів, та принципи, які доцільно буде застосовувати саме на уроках вивчення віршів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Школярі повинні мати сукупність необхідних компетентностей із певної галузі знань. Автори книги «Життєтворчі компетенції особистості» І. Єрмаков та Д. Пузіков висловили думку: «[...] підготовка життєво компетентного випускника загальноосвітнього навчального закладу – це

не чергове новомодне віяння, не забаганка теоретиків. Це об'єктивна потреба, яка породжується викликами ХХІ століття, вимогами сучасного суспільства до системи освіти [5, с. 209]». Ключові компетентності, які сприятимуть розвитку особистості, називаються в пояснювальній записці до програми для загальноосвітніх навчальних закладів з української літератури, для 5-12 класів, за загальною редакцією Р. Мовчан: соціальними, мотиваційними та функціональними.

О. Помегун, аналізуючи компетентнісний підхід у досвіді зарубіжних країн, зазначив, що «[...] під компетентністю людини розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання [7, с. 18]». Але не слід ототожнювати компетентність із знаннями, вміннями та навичками, оскільки вона містить усі ці три складові в собі. Учений називає три види компетентностей:

- надпредметні (стосуються всього процесу навчання);
- загальнопредметні (їх учні набувають упродовж вивчення конкретного предмета у всіх класах);
- спеціальнопредметні (їх учні набувають при вивченні певного предмета протягом навчального року) [7, с. 22].

Під час визначення рівня вивчення ліричних творів слід звертати увагу на розуміння й інтерпретацію прочитаних віршів, уміння робити аналіз тексту, формулювати власні думки, аргументувати їх, розвивати творчі здібності.

Під час вивчення ліричних творів у 5-7 класах ми пропонуємо формувати в учнів такі компетентності:

- знати видатних поетів України, особливості їх життя і творчості;
- уміти виразно читати вірш: голосно, чітко та емоційно, зупинятися на довгих та коротких паузах, граматично і логічно наголошувати слова, застосовувати міміку та жести, передаючи вербально та невербально зміст поетичного твору;
- робити текстуальний аналіз поезії: прочитавши рядки твору, уміти детально їх проаналізувати (почуття та думки, художні образи, зображально-виражальні засоби мови);
- володіти колом понять із теорії літератури, які стосуються лірики як літературного роду, уміти робити графічний малюнок вірша та визначати віршовий розмір, рими, строфи.

Отже, метою вивчення української літератури, і зокрема лірики, є компетентні учні, які вміють аналізувати вірш, розкривати емоційний, інтелектуальний та естетичний феномени поезії, робити індивідуальне прочитання та інтерпретування твору, висловлювати особисті враження і думки.

Кожен урок української літератури, зокрема урок вивчення віршів, будується на основі принципів навчання. Саме від них залежить ефективність та результативність навчального процесу.

Передовсім з'ясуємо сутність поняття «принципи навчання». У підручнику з педагогіки за редакцією А. Алексюка, що вийшов у середині 80-х р. ХХ ст., подається таке визначення: «Дидактичні принципи – це основоположні ідеї, що пронизують собою всю систему науково-дидактичного знання і субординують його [11, с. 101]». У середині 90-х р. ХХ ст. з'явилося тлумачення І. Підласого: «Дидактичні принципи – це основні положення, що визначають зміст організаційних форм та методів навчального процесу відповідно до його загальних цілей та закономірностей [12, с. 440]». На початку ХХІ ст. вийшли такі навчальні посібники з педагогіки: Н. Волкової, А. Кузмінського та В. Омеляненка, Н. Мойсеюк, С. Пальчевського, О. Пермякова та ін. У кожному з них автори подають своє формулювання цього поняття, наприклад: «Принципи навчання (дидактичні принципи) – певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність [2, с. 315]», – зазначає Н. Волкова. Інше визначення дають А. Кузмінський та В. Омеляненко: «Принципи навчання – це основоположні ідеї, вихідні положення, які визначають зміст, форми і методи навчальної роботи відповідно до мети виховання і закономірностей процесу навчання [8, с. 97]». Незважаючи на існування багатьох тлумачень цього терміна, сутність його зберігається одна: принципи навчання – це система основних ідей, положень, які пронизують весь навчальний процес та визначають вимоги до нього, а в кінці забезпечують ефективність та результативність. Саме таке визначення ми беремо як засадниче для нашої статті.

З історії педагогіки відомо, що ще в XVII ст. видатний педагог Я.А. Коменський визначив такі принципи навчання:

- науковості;
- наочності;
- свідомості та активності;
- послідовності та систематичності;
- доступності;
- міцності засвоєних знань;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей.

На сьогодні загальноновизначеними в педагогічній науці є такі дидактичні (класичні) принципи навчання:

- наочності;
- активності та самостійності;
- доступності та посильності;
- міцності знань;
- систематичності та послідовності;
- науковості;
- зв'язку теорії з практикою;
- системності;
- індивідуального підходу до учнів.

Крім загальнодидактичних принципів існують ще й специфічні, які характерні для якогось од-

ного предмета навчання. Наприклад, Б. Степанишин називає специфічні принципи для української літератури:

- відповідності змісту твору віковим особливостям учнів;
- цілісного погляду на твір;
- історизму;
- емоційності;
- єдності внутрішнього світу читача й автора твору [13, с. 44].

Нетрадиційні принципи навчання називає та дає їм характеристику Н. Волкова: принцип гуманізму, демократизації, виховання здорової дитини, диференціації, оптимізації, нетрадиційної системи навчання [2, с. 318-319]. Сугестопедичні навчальні принципи згадує у своїй книзі С. Пальчевський: принцип радості, ненапруженості та концентративної психорелаксації; принцип єдності свідомого-парасвідомого та інтегральної мозкової активності; принцип сугестивного взаємозв'язку на рівні резервного комплексу [10, с. 328]. Психологічні принципи, які були сформовані Л. Фрідманом, аналізує В. Шарко: принцип самодіяльності учнів, принцип самоорганізації, принцип розвитку особистості, принцип формування колективізму, принцип ролі участі, принцип відповідальності, принцип психологічного забезпечення [14, с. 18-19]. Про умовну класифікацію принципів наукового аналізу літературного твору йдеться в дисертаційному дослідженні А. Градовського. Він зазначає, що вони поділяються на основні (загальні): принцип єдності змісту і форми, принцип історизму, принцип системності; та часткові (спеціальні): принцип проблемності, принцип взаємозв'язку компонентів та елементів, принцип всебічності [3, с. 122-124]. Усі принципи навчання взаємопов'язані, взаємозалежні і доповнюють один одного. Під час проведення уроку вчитель обирає принципи, які будуть домінувати, і ті, які будуть виконувати допоміжну роль. Але тільки використовуючи їх системно та у взаємозв'язку, учитель зможе виконати завдання сучасної школи.

Нині відомі десятки класифікацій дидактичних принципів, але жодна з них не є єдиною, незмінною і досконалою. На уроках вивчення віршів можна користуватися всіма названими принципами навчання.

Домінантними під час вивчення ліричних творів у 5-7 класах ми вважаємо такі принципи:

1. Принцип націоцентризму (за Г. Ващенко).
2. Принцип сугестивного навчання (зокрема принцип радості, ненапруженості та концентративної психорелакції, за С. Пальчевським).
3. Принцип креативності (за О. Куцевол).
4. Принцип діалогізму (за Г. Токмань).

Принцип націоцентризму. Розглядаючи вірші, учитель-словесник обов'язково повинен формувати в учнів наявність високої національної свідомості та почуття патріотизму. Г. Ващенко у своїй праці «Хвороби в галузі національної пам'яті» (К., 2003) висловлює думку про те, що потрібно виховувати в дітей любов до свого народу, до своєї рідної землі, до української мови та толерантне ставлення до інших етносів. Допомогає в цьому педагогу слово, поезія: «Могутню роль у вихованні взагалі й у вихованні любові до Батьківщини відіграє слово, в першу чергу,

живе, а потім і друкване [1, с. 195]», – стверджує вчений. Завдяки ліричним творам можна реалізувати принцип націоналізму, прищеплюючи школярам любов та повагу до рідного слова, до українських письменників, до свого народу. Також завдяки поезії можна виховати в молоді почуття патріотизму та національної гідності.

Принцип радості, ненапруженості та концентративної психорелаксації. Якщо школярі отримують від вивчення поетичних творів радість та задоволення і в них виникають позитивні емоції, то цей факт може бути запорукою успіху. Психологи стверджують, що найкраще для засвоєння матеріалу поєднання психічного розслаблення з концентрацією уваги. «Сугестопедія засвідчує, що для концентрації уваги людини не потрібне напруження з її боку, а навпаки, доцільний психічний спокій, стан розслабленості» [10, с. 328], – зазначив С. Пальчевський. Отож, комфортна обстановка, стан ненапруженості та відпочинку сприяє міцному засвоєнню знань з лірики та прищепленню учням бажання читати поезію.

Принцип креативності. Поезія – це продукт творчості, новаторської діяльності. Тому, вивчаючи її, неможливо обійтися без творчого натхнення, яке повинно бути як у вчителя, так і в учнів. О. Куцевол розглядає креативність як «[...] інтегративну сукупність якостей особистості, що визначає її готовність до творчості в будь-яких сферах людської діяльності; як творчі здібності людини, котрі можуть проявлятися у мисленні, почуттях і діях; як здатність породжувати різноманітні оригінальні ідеї. Креативність є необхідною умовою самореалізації особистості [9, с. 37]». Бажано на кожному уроці вивчення ліричних творів декілька хвилин відводити цьому принципу навчання, за допомогою якого у школярів будуть формуватися й розвиватися вміння та навички писати вірші, творчі їх інтерпретувати, робити переклад поетичних

творів. Також учні краще навчатися висловлювати власні роздуми та судження, у них будуть розвиватися мовленнєві та творчі здібності, оригінальне мислення, уява, інтелект.

Принцип діалогізму. На уроках вивчення ліричних творів доцільно проводити їх діалогічне прочитання. Г. Токмань справедливо зазначила: «Складність навчання літератури полягає в принципово діалогічному характері процесу, а також у тому, що в діалог учитель-учень, загальний для школи, вплітаються багато інших діалогів, які слід розуміти й організувати [4, с. 310]». Реалізуючи цей дидактичний принцип під час розгляду поезії, можна використовувати такі діалоги: учень – із ліричним твором, вірш – зі своєю епохою, поезія – з біографією письменника, поетичний твір – з іншими художніми текстами та творами інших видів мистецтва.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, на кожному уроці вивчення ліричних творів учитель-словесник повинен застосовувати компетентнісний підхід до всіх учнів та системно використовувати принципи навчання: загальнопедагогічні, спеціальні, нетрадиційні, сугестопедичні, психологічні, наукового аналізу літературного твору. Домінантними на уроках розгляду поезії вважаємо: принцип націоналізму (за Г. Ващенко), сугестивного навчання (зокрема принцип радості, ненапруженості та концентративної психорелаксації, за С. Пальчевським), креативності (за О. Куцевол) і діалогізму (за Г. Токмань), які ми модифікуємо щодо вивчення лірики в основній школі.

Наукова стаття не охопила всіх аспектів проблеми. Подальшого розроблення вимагає питання особливостей компетентнісного підходу та ефективності застосування принципів навчання під час ознайомлення з ліричними творами в позакласній та позашкільній роботі.

Список літератури:

1. Ващенко Г. Твори в 6 томах / [упоряд. А. Погрібний]. – Том 5: Хвороби в галузі національної пам'яті. – К.: Видавництво «Школяр» – «Фада» ЛТД, 2003. – 335 [1] с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: [навч. посібник] / Наталія Павлівна Волкова. – К.: Академвидав, 2007. – 615 [1] с.
3. Градовський А. В. Теоретико-методичні засади компаративного вивчення шкільного курсу української літератури: дис. ... доктора педаг. наук: 13.00.02 / Градовський Анатолій Володимирович. – Черкаси, 2004. – 437 с.
4. Діалогічне прочитання української літератури: монографія / [Г. Токмань, М. Корпанюк, Г. Мазоха та ін.]; за заг. ред. Г. Токмань. – К.: Міленіум, 2007. – 484 [2] с.
5. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посібник [ред.: Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков, Г. М. Несен]. – К.: Богдана, 2003. – 517 [3] с.
6. Коменский Я. А. Дидактические принципы: [отрывки из «Великой дидактики»] / Ян Амос Коменский. – М.: Учиздгиз, 1940. – 88 [4] с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 111 [1] с.
8. Кузміньський А. І. Педагогіка: [підручник] / А. І. Кузміньський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 418 [6] с. – (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).
9. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: [монографія] / Ольга Михайлівна Куцевол. – Вінниця: Глобус – Прес, 2006. – 348 с.
10. Пальчевський С. С. Педагогіка: [навч. посібник] / Степан Сергійович Пальчевський. – К.: Каравела, 2007. – 575 [1] с.
11. Педагогіка / [за ред. А. М. Алексюка]. – К.: Вища школа, 1985. – 294 [2] с.
12. Подласый И. П. Педагогіка: Новый курс: Учеб. для высш. учеб. заведений: В 2 кн. / Иван Павлович Подласый. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 573 [3] с.
13. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі: [методич. посібник для вчителя] / Борис Ількович Степанишин. – К.: Книга, 1995. – 255 с.
14. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект: [посібник для вчителів і студентів] / Валентина Дмитрівна Шарко. – К.: Фенікс, 2006. – 223 [1] с.

Черныш Н.В.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД И ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ ЛИРИКИ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация

В статье идет речь о компетентностях, которые нужно формировать у учеников 5-7 классов во время изучения лирических произведений. Рассматриваются принципы обучения (традиционные и нетрадиционные), определены доминирующие на уроках изучения стихотворений: принцип национализма, принцип радости, ненпряженности и концентративной психорелаксации, принцип креативности, принцип диалогизма.

Ключевые слова: компетентности, принципы обучения, лирические произведения, ученики, украинская литература.

Chernysh N.V.

Pereyaslav-Khmelnyskiy State Pedagogical University of Grigoriy Skovoroda

COMPETENT METHOD AND THE PRINCIPLES OF EDUCATION DURING THE STUDYING OF LYRIC POETRY IN HIGH SCHOOL

Summary

The article deals about competences, its are formed in pupils of the 5-7 formes by study of lyric writings. Principles of studies (traditional and untraditional) are regarded, dominants on lessons of study the poetry are deter mined: principle of natiocentrism, principle of gladness, intensy and concentrative psychorelaction, principle of creative, principle of dialogism.

Keywords: competences, principles of studies, lyric writings, pypils, Ukrainian literature.